

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-94>

УДК 330.15: 005.936.5

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE FORMATION OF MODERN ENVIRONMENTALLY-ORIENTED WASTE MANAGEMENT SYSTEMS

Кривенко Сергій Володимирович

кандидат економічних наук, доцент, докторант,
Полтавський університет економіки і торгівлі
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5971-2802>

Kryvenko Serhii

Poltava University of Economics and Trade

У статті розглядаються теоретико-методологічні засади формування сучасних еколого-орієнтованих систем управління побутовими відходами, як результату розвитку теорії систем. Доведено, що еколого-орієнтована система управління побутовими відходами стає центральною підсистемою системи управління, тоді як функціонування усіх інших підсистем ґрунтується на принципах раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища. Запропоновано у перспективі віддавати перевагу креативному типу модернізації, так як вона є результатом інноваційного розвитку та умовою розбудови дієвої еколого-орієнтованої системи управління побутовими відходами. У статті висвітлено особливості, сучасні реалії та перспективи розвитку еколого-орієнтованих систем управління побутовими відходами, а також світова практика вирішення цих проблем та необхідні передумови адаптації міжнародного досвіду до вітчизняної практики.

Ключові слова: система, життєздатна система, управління побутовими відходами, еколого-орієнтована система управління, соціо-еколого-економічна система, стратегія, трансформація, модернізація, інтегрований ризик.

The article examines theoretical and methodological approaches to the formation of modern ecologically oriented waste management systems. The article examines the theoretical and methodological foundations of the formation of modern ecologically oriented waste management systems, as a result of the development of systems theory. It has been proven that an ecologically oriented waste management system becomes the central subsystem of the management system, while the functioning of all other subsystems is based on the principles of rational nature management and environmental protection development of an effective ecologically oriented waste management system. The article highlights the peculiarities, modern realities and prospects for the development of ecologically oriented waste management systems, as well as the global practice of solving these problems and the necessary prerequisites for the adaptation of international experience to domestic practice.

Keywords: system, viable system, waste management, ecologically oriented waste management system, socio-ecologically-economic system, transformation, modernization, integrated risk.

Постановка проблеми. Одним із стратегічних напрямків розвитку держави, що прагне до вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності економіки є сучасна цивілізаційна система управління побутовими відходами, яка орієнтована на забезпечення реалізації не лише економічних та соціальних, а й екологічних пріоритетів. Проведено генезис наукових підходів та принципів фор-

мування імперативів розвитку системи управління побутовими відходами на основі сучасних еколого-орієнтованих управлінських концепцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням екологічної проблематики присвячено наукові дослідження вітчизняних вчених таких, як Багров Н. В., Балацький О. Ф., Божко С. М., Буркінський Б. В., Ворончук М. М.,

Галушкіна Т. П., Герасимчук З. В., Григор'єв А. С., Гринів К. С., Данилишин Б. М., Міщенко В. С., Мельник Л. Г., Теляженко О. М., Хвесик М. А., Хлобистов Є. В., Харічков С. К., та інші. Зазначеними авторами здійснено вагомий внесок у розвиток теорії еколого-орієнтованого управління як передумови сталого розвитку, що є ознакою постіндустріального суспільства. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, поза увагою дослідників залишаються можливості застосування сучасних концепцій, які б могли виступати теоретичною основою для вирішення проблеми управління побутовими відходами. Недостатність теоретичного і термінологічного інструментарію для розв'язання цієї проблеми вимагає комплексного наукового дослідження системи управління еколого-орієнтованим розвитком, яке є важливим підґрунтям створення ефективних еколого-орієнтованих систем управління побутовими відходами.

Метою статті є аналіз теоретико-методологічних підходів до формування сучасних еколого-орієнтованих систем управління побутовими відходами, на основі яких визначити напрямки удосконалення сучасного механізму управління даною сферою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проблеми формування сучасних еколого-орієнтованих систем управління побутовими відходами потребує застосування принципово нових методологічних підходів щодо розробки механізмів управління еколого-орієнтованими процесами, кардинальних змін у системі управління економікою держави. Основою забезпечення ефективного функціонування і розвитку даної системи може послужити визначення поняття "система". Це поняття є фундаментальним, оскільки без нього неможливо реалізувати нові стратегічні підходи до еколого-орієнтованого розвитку системи управління побутовими відходами. "Система" – це будь-яка сукупність елементів (підсистем), об'єднаних між собою в єдине ціле процесами взаємодії (матеріально-інформативного обміну) для реалізації загальної функції (досягнення загальної цілі). Система може функціонувати тільки при взаємодії між собою її окремих елементів. При цьому, реалізуються взаємозв'язки між ними. В свою чергу, взаємозв'язки між елементами системи з приводу виконання ними функцій і процесів реалізації метаболізму [1].

Суттєвим недоліком сучасного управління складними системами є відсутність систем-

ного підходу. Для ефективного управління системою С. Біром була запропонована *концепція життєздатних систем*. Згідно цієї концепції критерієм оптимальності будь-якої управляємої системи є її життєздатність – здатність системи пристосовуватись до зовнішнього середовища, змінюватись. При цьому, відмічається, що тип життєздатної управляємої системи не залежить від її природи, незалежно чи це підприємство, галузь чи національна економічна система [2]. Разом з цим, система має складну структуру, яка включає три великі підсистеми: економічну, екологічну і соціальну, протиріччя між якими потребують розробки механізмів забезпечення екологічної рівноваги. Рівновага, при цьому, розуміється як процес збалансування і взаємозв'язку інтересів економіки, екології і соціальної сфери, що потребує розвитку нових соціо-еколого-економічних відносин.

Кожна з підсистем системи (або кожний фактор виробництва) має свої цілі, завдання, інтереси. Так, соціальна підсистема ставить за мету досягнення високого рівня життя та забезпечення суспільного добробуту. Екологічна підсистема прагне зберегти недоторканими свої компоненти. Припинення втручання у екологічну підсистему означало би припинення існування як соціальної, так і економічної підсистем. Економічна підсистема прагне отримати у результаті функціонування своїх компонентів максимально можливий дохід. Інтереси економічної підсистеми, також, торкаються інтересів двох інших: пристосовуючи або перетворюючи елементи екологічної підсистеми, і підвищуючи свою ефективність за рахунок ігнорування інтересів соціальної підсистеми. Тому, усі процеси, що відбуваються у системі управління побутовими відходами, слід розглядати крізь призму функціонування і розвитку соціо-еколого-економічних систем. В свою чергу, необхідно виділити ознаки, котрі притаманні соціо-еколого-економічній системі: соціальна направленість, внутрішня суперечливість, пріоритетність, ієрархічність, інституціоналізм, синергетичність, комплексність, структурованість.

Діяльність будь-якої системи тісно пов'язана з процесами відтворення природних факторів, з якими вона утворює єдину соціо-еколого-економічну систему. Це обумовлює об'єктивну необхідність обліку в управлінських процесах не тільки прямих (інтернатальних) результатів діяльності суб'єктів господарювання, а і наслідків їх впливу (екстернатальні

ефекти) на природні системи. Можна виділити два основних напрямки відтворювального підходу, за якими може функціонувати і розвиватися соціо-еколого-економічна система залежно від умов навколишнього середовища і потенціалу власних адаптаційних можливостей: 1) розвиток, який заснований на кількісних змінах; 2) розвиток, який заснований на якісних змінах. Разом з тим, якісні зміни не відбуваються самі по собі. Необхідний інформаційний виклик у формі протиріччя між потребами та можливостями системи, щоб змусити її змінюватися якісно.

Для забезпечення відтворення соціо-еколого-економічної системи необхідно визначення факторів, які здійснюють вплив на процес узгодження екологічного імперативу з екстерналіями циклічного процесу. Це стане основою формування механізму управління цим процесом. До системи таких факторів слід віднести людський, правовий, інформаційний, інноваційний, інституціональний, структурний, природно-ресурсний, фактори екологічної культури і екологізації виробництва. Усі наведені фактори взаємопов'язані та інтегровані в єдину систему.

Обов'язковим для відтворення соціо-еколого-економічної системи є реалізація системи методів, прийомів та рішень з приводу раціонального використання природного потенціалу та економічної ефективності господарювання. Механізм відтворення соціо-еколого-економічної системи ґрунтується на концепції коєволюції суспільства і природи, при якій погодження екологічних протиріч є одним із пріоритетних напрямків забезпечення екологічно безпечного стійкого розвитку держави. Одним із ключових напрямків у вирішенні виникаючих протиріч є комплексне дослідження теоретико-концептуальних передумов застосування синергетичного підходу, як фактору ефективного функціонування соціо-еколого-економічних систем. *Синергетичний ефект* в соціо-еколого-економічних системах визначається як результат взаємодії інтернальних і екстернальних ефектів. При цьому необхідно виділити основні типи цих систем і відповідні види синергетичних ефектів, а саме: *позитивний, негативний і нейтральний синергізм*.

Прояв позитивного синергізму обумовлено прискоренням процесів відтворення природних систем, які відбуваються у ході певних видів економічної діяльності. Негативний синергізм проявляється у виникненні різного роду втрат від антропогенного навантаження

на природне середовище. Зміст нейтрального синергізму полягає у збереженні балансу між навколишнім середовищем і економічними системами.

Облік синергетичних ефектів потрібен для підвищення ефективності функціонування соціо-еколого-економічної системи. Це може відбуватись в умовах, коли компоненти цієї системи виявляють такі властивості як адаптивність, коєволюційність, взаємодоповненість, взаємозалежність, взаємовигідність. Тому, в сучасних умовах необхідно оцінити ефективність функціонування соціо-еколого-економічних систем, що дозволяє враховувати екологічну складову у прийнятті управлінських рішень.

Управлінські рішення, при цьому, виступають у ролі основної ланки, яка реалізує ціль соціо-еколого-економічної системи – узгодження виникаючих протиріч. Причини, внаслідок яких можуть виникати протиріччя, формуються під впливом двох груп факторів: по-перше, впливаючих імпульсів, тобто зовнішніх або внутрішніх факторів, що сприяють зміні стану системи; по-друге, обмежень, тобто зовнішніх або внутрішніх факторів, що обмежують можливості системи стабілізувати свій стан на основі механізмів зворотнього зв'язку. Зокрема, обмеження перешкоджають можливості відновлення динамічної рівноваги між системою і навколишнім середовищем за допомогою механізмів прямої дії зворотних зв'язків у рамках адаптаційних трансформацій. Тому особливе науково-теоретичне та практичне значення мають проблеми трансформації соціо-еколого-економічних систем. Сутність трансформації цих систем визначається її якісними перетвореннями, які необхідно структурувати за глибиною (перехід до її нової якості), за інтенсивністю (швидкі, переважно якісні, повільні або переважно кількісні зміни), за характером (еволюційні або революційні зміни), за направленістю (прогресивні, регресивні, циклічні, інверсійні зміни), за охопленням елементів системи (часткові або загальні системні зміни).

Формування соціо-еколого-економічних систем на усіх ієрархічних рівнях передбачає створення сучасної концепції екологобезпечного сталого розвитку, як основи вибору та затвердження управлінського механізму забезпечення стійкості. Концепцію стійкого розвитку слід розглядати з двох аспектів: теоретичного – як основу задля формування управлінських рішень з точки зору стійкості; практичного – як оцінювання та прогнозу-

вання стійкості розвитку компанії. Необхідно виділити три аспекти направленості стійкого розвитку соціо-еколого-економічних систем, які забезпечують досягнення соціальної економічної та екологічної цілі. Центральними у системі цілей функціонування системи «суспільство-природа» виступають соціальні цілі, пріоритетними з яких є: життєві умови, соціальна рівність, мобільність і сумісність. Екологічні цілі включають проблематику збереження біорізноманіття, цілісності екосистем, підтримку здібності біосфери щодо забезпечення необхідних умов існування живої матерії. Економічні цілі направлені на вирішення проблем оптимізації зростання, підвищення ефективності природокористування, досягнення екологічних обґрунтувань економічних рішень.

Екологізацію системи управління необхідно розглядати як процес, спрямований на перетворення чи удосконалення існуючої системи, це процес впровадження таких управлінських рішень, які б дозволили на всіх стадіях прогнозування, економічного аналізу, планування, організації, регулювання, обліку і контролю, добиватися збереження і покращення якості навколишнього середовища. Однак, це довгостроковий процес, який вимагає змін в методах адміністрування та державного управління, адаптації інституціональної структури. Цей підхід передбачає організацію такої структури екологічного управління, в якій відповідальність розподілена між різними суб'єктами державного управління. Тому оптимальний шлях розвитку екологічного управління вбачається у забезпеченні її інтеграції щодо всіх аспектів діяльності суспільства. Результатом такого перетворення чи удосконалення є еколого-орієнтоване управління.

Еколого-орієнтованість необхідно розуміти як направленість на оптимізацію екологічної взаємодії компонентів системи у внутрішньому середовищі із компонентами навколишнього середовища з метою забезпечення рівноваги розглядаємої системи. Еколого-орієнтоване управління повинно розуміти як інтеграцію між діяльністю державних органів, органів місцевого самоврядування, суспільних об'єднань, підприємств, задіяних у системі управління побутовими відходами, що направлено на забезпечення ефективності використання природних ресурсів, дотримання екологічного законодавства.

Аналіз і впровадження теоретичних засад розвитку екологічного управління є важливим методологічним підґрунтям щодо створення

ефективних еколого-орієнтованих систем управління побутовими відходами. Еколого-орієнтоване системне управління побутовими відходами формує та активізує всі ресурси підприємств з управління побутовими відходами для досягнення соціально-економічних цілей, взаємопов'язаних із цілями ефективного природокористування та розвитку.

В сучасних умовах еколого-орієнтована система управління побутовими відходами стає центральною підсистемою управління, в рамках держави приводиться у дію за допомогою механізму, який призначений забезпечити ефективні результати її діяльності, тоді як функціонування усіх інших підсистем (кадрової, фінансової тощо) ґрунтується на принципах раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища. У системі організації роботи з побутовими відходами необхідно виділяти чотири чітко окреслені підсистеми, які мають свої напрямки діяльності і функції: плануючий орган, який відповідає за розробку і реалізацію загальної стратегії управління побутовими відходами; оператори, які надають послуги з вивезення, переробки та розміщення побутових відходів; замовники послуг з вивезення, переробки, транспортування та розміщення побутових відходів; регулюючий орган, який здійснює моніторинг якості роботи операторів.

На етапі прийняття рішень виникає необхідність розробки програм соціо-еколого-економічного розвитку території або, якщо мова йде про національну економіку в цілому, програми розвитку національного екологічно-орієнтованого господарства із акцентом на створення сучасних господарських комплексів. Подібні комплекси максимально сприяють реалізації принципів, при яких створюються окремі умови для формування синергетичних ефектів. Ці програми передбачають набір екологічно-орієнтованих проектів, яким надають переваги за різноманітними критеріями, такими як: ступінь екологічності, індекс рентабельності, термін окупності, оптимальний ризик, тобто ефективність програм можна оцінити за рівнем екологічності, рентабельності та ризику. Забезпечення майбутньої екологічної ефективності та результативності підприємства з управління побутовими відходами відбуватиметься завдяки зниженню потенційних екологічних ризиків. Тому в системі управління побутовими відходами великого значення набуває оцінка інтегрованого ризику, під яким розуміють комплексний показник безпеки, виражений в єдиному вартісному

еквіваленті. В даному випадку інтегрований ризик розглядається як багатофакторна функція, яка об'єднує ризики соціального, матеріального та екологічного збитку.

Підвищити ефективність функціонування еколого-орієнтованої системи управління побутовими відходами на локальному і національному рівнях можливо за рахунок створення сучасних інтегрованих еколого-орієнтованих систем з застосуванням стратегічного підходу до них. Стратегію еколого-орієнтованого розвитку системи управління побутовими відходами пропонуємо визначити як комплекс заходів інноваційного характеру, спрямованих на розвиток екологічного потенціалу з метою забезпечення еколого-економічної результативності та ефективності діяльності підприємства з управління побутовими відходами. Стратегічний підхід до управління даною системою дає змогу врахувати не тільки фактичний, але й об'єктивно можливий стан ефективності роботи підприємств з управління побутовими відходами, дає можливість розробити інструменти і методи визначення оптимальних параметрів подальшої діяльності. З огляду на це, необхідно сконцентрувати увагу на створенні об'єднань підприємств з управління побутовими відходами для вирішення питань, пов'язаних з їх еколого-орієнтованим розвитком. Основними етапами, щодо формування стратегії еколого-орієнтованого розвитку сучасних систем управління побутовими відходами є розробка концепції еколого-орієнтованого розвитку підприємств з управління побутовими відходами, її узгодження з іншими конкурентними стратегіями, оцінка організаційно-технічного рівня та зовнішнього середовища.

Значну увагу з боку підприємств, залучених у систему управління побутовими відходами, заслуговує стратегія екологічної модернізації. Модернізація (від англ. *modern* – сучасний, передовий, оновлений) – це процес оновлення, приведення об'єкта до відповідності новим вимогам. Екологічна модернізація підприємства з управління побутовими відходами передбачає запровадження системи екологічного управління, екологічного аудиту, екологічного інжинірингу, маркетингу, лізингу, страхування, досягнення конкретних переваг для поліпшення екологічних характеристик виробництва. У зв'язку з цим М. Портером було запропоновано виділяти три основні стратегії для досягнення підприємством конкурентних переваг: лідерство на основі пере-

ваг у екологічній сфері, лідерство на основі низьких витрат та диференціація [3].

Необхідно також відмітити, що більшість компаній досягли вагомих результатів завдяки впровадженню стратегічного управління. Ансофф писав: «...компанії, за відсутності планової і керованої стратегії, приреченні на вимирання, за винятком хіба що монополій і субсидованих компаній. В компаніях, яким вдається вижити, стратегічною поведінкою принаймні керують» [4]. Реалізація даної концепції можлива за умови, що компанія стратегічно орієнтована. У цій компанії персонал володіє стратегічним мисленням, застосовується система стратегічного планування, що дає змогу розробляти і використовувати інтегровану систему стратегічних планів [5]. У зв'язку з цим, необхідно створення компанії з управління побутовими відходами, якій повинні передаватися функції з організації та управління діяльності в цій сфері. При цьому, процес розроблення еколого-орієнтованих систем управління побутовими відходами повинен формуватися на основі еколого-орієнтованої методології. Розробляючи еколого-орієнтовані системи управління побутовими відходами, треба враховувати цілі, методи та завдання, притаманні кожному рівню зазначеної системи, а стратегії відображають націленість на вирішення поставлених завдань. Методи формування еколого-орієнтованих систем управління побутовими відходами для кожного рівня і компонент системи будуть специфічними.

Реалізація пріоритетних напрямків, щодо системи управління побутовими відходами передбачає розв'язання комплексу завдань, включаючи: розвиток сучасних систем інженерної та транспортної інфраструктури; екологізацію виробництва з поступовим переходом його на замкнутий технологічний цикл; формування ринку та інфраструктури вторинних матеріальних ресурсів; введення дієвої системи моніторингу на всіх стадіях систем управління побутовими відходами; організацію роботи з інформування фізичних та юридичних осіб щодо наявних проблем і заходів їх вирішення у системі управління побутовими відходами; екологічна освіта; проведення роз'яснювально-організаційної роботи з населенням, яке проживає в безпосередній близькості від об'єктів і споруд з переробки та розміщення відходів.

Розв'язання існуючих проблем повинно базуватися на таких принципах: запропонована система управління побутовими відхо-

дами повинна бути економічно доцільною, здійснювати мінімальний вплив на навколишнє середовище, мати високі технологічні показники, забезпечувати максимально корисне використання всіх складових побутових відходів, ґрунтуватись на логістичних засадах, повинна відповідати основним цілям системи управління побутовими відходами, вирішення проблем повинно базуватися на системному підході і безперервному розвитку галузі. Ідея раціонального управління побутовими відходами полягає в тому, що всі ці аспекти повинні розглядатися в комплексі.

Критерій ефективності функціонування системи управління побутовими відходами є ключовим, він повинен враховувати всі умови експлуатації системи і визначати її ефективність у процесі використання. У нього повинні входити всі кошти, котрі необхідно витратити при експлуатації системи, у тому числі на покриття збитків від її функціонування, а також всі кошти, які можна отримати як дохід. Тому необхідним є диференційований підхід до вибору оптимальних інструментів, методів і заходів фінансово-економічного забезпечення оптимального функціонування та розвитку системи управління побутовими відходами в напрямку реалізації поставлених цілей.

З урахуванням викладеного вище, принципи та критерії ефективності управління побутовими відходами повинні враховувати два аспекти. Перший – це особливості безпосередньо самої організації системи управління побутовими відходами як процесу технологічного, а другий – це особливості системи управління побутовими відходами як алгоритму прийняття управлінських рішень. Прийняття ж ефективних управлінських рішень у системі управління побутовими відходами потребує вивчення особливостей, факторів, тенденцій розвитку даної системи.

При реалізації стратегії щодо управління побутовими відходами значну увагу необхідно приділяти орієнтації на європейські стандарти і принципи циркулярної (кругової, циклічної) економіки. Справа в тому, що до 2023 року система управління побутовими відходами регулювалась в Україні застарілими стандартами і практиками. Тому, актуальним для України є формування єдиного з ЄС нормативно-правового та інформаційного простору у системі управління побутовими відходами і забезпечення переходу на міжнародні регламенти – класифікацію і облік відходів, їх перевезення, захоронення і зне-

шкодження з дотриманням вимог екологічної безпеки. Перспективним напрямом розвитку системи управління побутовими відходами в Україні є робота над спільними проектами з країнами ЄС для більш ефективного сприяння досвіду щодо системи управління відходами розвинених європейських країн і приведення вітчизняних розробок у відповідність до стандартів ЄС. Пріоритетом має стати розвиток підходів, які передбачають вторинне використання матеріалів. Такі концептуальні підходи визначають ключовим завданням створення цілісної системи управління відходами в рамках сучасної ідеології ресурсозбереження. В її рамках мінімізація відходів та вторинне ресурсокористування мають стати базовою складовою довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку, мета якого розширення ресурсних можливостей і, водночас, підвищення інтегральної еколого-економічної ефективності господарського комплексу [6].

У Швеції, як і в усьому ЄС, застосовують 5-компонентний підхід до управління відходами – це п'ять життєвих етапів сміття, на кожному із яких влада, активісти та громадяни намагаються зменшити кількість відходів: запобігання, повторне використання, переробка, спалення і захоронення. Шведська модель управління відходами стоїть на чотирьох китах – розширена відповідальність виробника, циркулярна економіка, децентралізація та роздільний збір. Ці та інші практики Швеція допомагатиме впроваджувати в Україні. Планується впровадження єдиної екологічної платформи, де буде забезпечена взаємодія всіх суб'єктів господарювання в сфері управління побутовими відходами, органів державної влади, місцевого самоврядування. Готується проект щодо здійснення державного обліку відходів.

Вирішення питань соціального, економічного та екологічного характеру, пов'язаних з відходами потребують впровадження світової концепції комплексного управління відходами. Ця концепція слугує орієнтиром для урядових та громадських організацій у багатьох країнах, вона офіційно прийнята Агентством з охорони навколишнього середовища США. Реалізація еколого-орієнтованих стратегій щодо системи управління побутовими відходами дасть змогу забезпечити ефективне функціонування даної системи у довгостроковій перспективі. Така система повинна відповідати запитам сучасних світових тенденцій еколого-орієнтованого розвитку.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, можна зробити певні узагальнення. Зміна світоглядної парадигми розвитку суспільства привела до створення концепції сталого, динамічного і збалансованого розвитку, яка базується на балансі економічних, соціальних та екологічних цінностей у різних сферах життєдіяльності, зокрема, в сфері управління побутовими відходами. Це не могло не позначитися на систематизації уявлень щодо еколого-орієнтованої системи управління побутовими відходами. Встановлено остаточну несформованість фундаментальних, кардинальних змін у наукових поглядах на теоретико-методологічні засади формування еколого-орієнтованої системи управління побутовими відходами. Досліджено сутність таких понять, як: система, життєздатна система, соціо-еколого-економічна система, екологічно-орієнтоване управління, екологічна модернізація, трансформація та інші. Визначено особливості сучасного підходу до системи управління побутовими відходами. На основі аналізу процесів трансформації соціо-еколого-економічних систем в їх єдності та взаємообумовленості визначено, що однією з домінуючих тенденцій сучасного розвитку еколого-орієнтованих систем управління побутовими відходами стає поступова зміна поглядів у системі управління економікою держави, що передбачає необхідність розробки нових механізмів і інструментів управління еколого-орієнтованими процесами. Зазначено, що становлення сучасної системи управління побутовими відходами, пов'язане з посиленням взаємозалежності всіх економічних процесів та явищ, і неспроможністю швидко реагувати на зміни та вчасно адаптуватися до них, вирішувати нестандартні завдання, що несуть із собою революційні трансформації. Доведено, що сутність адаптаційної трансформації визначається її якісними перетвореннями, які необхідно структурувати за глибиною, за інтенсивністю, за характером, за спрямованістю, за охопленням системи. Встановлено, що на основі аналізу соціо-еколого-економічних систем виникає потреба розробки механізмів забезпечення екологічної рівноваги. Це призведе до збільшення кількості екологічно безпечних підприємств, які будуть збільшувати позитивні екстернальні ефекти. Зазначено, що на етапі прийняття управлінських рішень виникає необхідність розробки програм соціо-еколого-економічного розвитку території, або, якщо мова йде про націо-

нальну економіку в цілому, програми розвитку національного еколого-орієнтованого господарства, із акцентом на створення сучасних господарських комплексів з управління побутовими відходами. У результаті узагальнення власних досліджень, встановлено провідну роль відтворювальних процесів у створенні ефективних еколого-орієнтованих систем управління побутовими відходами. Запропоновано застосовувати стратегічний підхід щодо еколого-орієнтованого розвитку цієї системи, який передбачає розробку концепції еколого-орієнтованого розвитку комплексів з управління побутовими відходами. Доведено, що особливої уваги заслуговує стратегія економічної модернізації для підприємств, залучених у систему управління побутовими відходами. Запропоновано у перспективі віддавати перевагу креативному типу модернізації, так як вона є результатом інноваційного розвитку та умовою розбудови дієвої еколого-орієнтованої системи управління побутовими відходами. Тому необхідним є такий підхід до оцінки ефективності системи управління побутовими відходами, реалізація якого дозволить виявити сучасні тенденції розвитку даної сфери в Україні, оцінити ефективність діючого економічного механізму управління. Доведено, що розвиток еколого-орієнтованої системи управління побутовими відходами стримується недостатньо ефективним правовим полем. У зв'язку з цим, акцентовано увагу на необхідності запровадження економіко-правових заходів щодо відновлення діяльності сучасних підприємств з управління побутовими відходами. Як один із заходів щодо вирішення існуючих проблем запропоновано реалізацію системного підходу до формування цілісного стратегічного планування розвитку підприємств з управління побутовими відходами. Це дозволить забезпечити узгоджену, уніфіковану та прозору модель еколого-орієнтованого розвитку системи управління побутовими відходами. З урахуванням узагальнення світового досвіду та результатів критичного аналізу практичної діяльності підприємств, залучених у систему управління побутовими відходами у попередні роки, вдосконалено науковий підхід до формування сучасної еколого-орієнтованої системи управління побутовими відходами, спрямованої на економічно мотивоване, екологічно безпечне управління.

На основі проведеного дослідження, варто запропонувати власне бачення сучасних еколого-орієнтованих систем управління побуто-

вими відходами, яке дозволяє забезпечувати бажаний вектор розвитку та пришвидшує визначення її пріоритетів. Отримані результати дослідження спрямовані на створення основ для розробки цільових програм щодо управління побутовими відходами в контексті

синергетичного розвитку регіонів та держави в цілому. Таким чином, стратегічним завданням України є трансформація системи управління побутовими відходами у рентабельну інноваційно-привабливу галузь, що є однією з передумов екологічно безпечного сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельник Л. Г. (2024). Теорія розвитку систем: монографія. Суми : Університетська книга. 416 с.
2. Бир С. Мозг фирмы: Пер. с англ. М: Радио и связь, 1993, 416 с.
3. Портер М. Е. (1998). Стратегія конкуренції [пер. з англ.] монографія. Олійник А., Сільський Р. Київ : Основа. 390 с.
4. Ансофф И. (1989). Стратегическое управление. М.: Экономика.
5. Довгань Л. Є., Каракай Ю. В., Артеменко А. П. (2011). Стратегічне управління: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури.
6. Міщенко В. С., Маковецька Ю. М., Омеляненко Т. Л. (2013). Інституціональний розвиток сфери поводження з відходами в Україні на шляху Європейської інтеграції. Київ : ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України". 192 с.

REFERENCES:

1. Melnyk L. H. (2024). Teoriya rozvutku sistem [Theory of systems development], monografiya [monograph]. Sumy: University book. 416 p. (in Ukrainian)
2. Beer S. (1993) Mozg firmu [Brain of the firm] Trans. with English. M: Radio and communication. 416 p. (in Russian)
3. Porter M. E. (1998). Strategiya konkurentchiyi [Competition strategy] [trans. from English] monografiya [monograph]. Oliyynk A., Silskyi R. Kyiv: Osnova. 390 p. (in Russian)
4. Ansoff I. (1989). Strategichne upravlinnya [Strategic management]. M.: Economy. (in Russian)
5. Dovgan L. E., Karakai Yu. V., Artemenko A. P. (2011). Strategichne upravlinnya [Strategic management]: training manual. K.: Center of educational literature. (in Ukrainian)
6. Mishchenko V. S., Makovetska Yu. M., Omelyanenko T. L. (2013). Institutchnalnuy rozvutok sferu povod-gennya z vidhodamu z Ukrainu na shlyahu Evropeyskoiy integratchiyi [Institutional development of the field of waste management in Ukraine on the way to European integration]. Kyiv: State University "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine". 192 p. (in Ukrainian)